



УДК 159.923.2-3.6



Калюжна Ю. І.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІНТЕРЕСУ ДО ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

А Розглядається проблема цілеспрямованого розвитку пізнавального інтересу до психології у старшокласників у контексті їх особистісного самопізнання, саморозвитку та вибору майбутньої професії. Аналізуються результати емпіричного дослідження структури інтересів учнівської молоді та окреслюються методичні засоби розвитку прагнення до засвоєння психологічних знань у старшому шкільному віці.

Ключові слова: особистість, потреби, мотивація, пізнавальний інтерес, структура інтересів, методичні засоби розвитку інтересів, активні методи навчання.

Постановка проблеми. Одним із найактуальніших завдань сучасної школи є формування активної життєвої позиції молоді, яка сприяла б її спрямованості на самостійний пошук суттєвих проблем в особистісному зростанні та шляхів їх оптимального подолання. Особливої важливості це завдання набуває у старшому шкільному віці, періоді переходу юнацтва до дорослих форм поведінки, передусім на шляху вибору учнями подальшої професії на основі усвідомлення власних особистісних якостей та їх співвідношення з вимогами фахової діяльності. При цьому не можна недооцінювати процес формування у старшокласників системи психолого-педагогічних знань, який є неможливим без ознайомлення їх із широким колом новітніх наукових досягнень у цих напрямках. Розуміння сутності особистості, її структури та закономірностей розвитку є запорукою цілеспрямованого самопізнання та самовдосконалення школярів на шляху ефективного обрання майбутньої професійної діяльності.

Проте ці завдання формування особистості молоді людини приходять у деяке протиріччя із засадами традиційного навчання, яке досить часто спирається на організацію занять пояснювально-ілюстративного типу. При цьому викладач послідовно пояснює матеріал, доцільно ілюструючи та аргументуючи його зміст, виходячи з власної науково-педагогічної позиції. Із боку школярів передбачається переважно індивідуальна робота у ході опанування знаннями та орієнтація на засвоєння і

відтворення матеріалу психологічного змісту. Тому існують деякі ускладнення при засвоєнні психологічних знань, які мають орієнтувати їх на розвиток навичок активного переносу теоретичних положень на практичні ситуації, що дозволяють інтерпретувати феномени власної поведінки та вчинки оточуючих, вирізняти причини помилок у спілкуванні та діяльності, окреслювати шляхи саморозвитку якостей особистості тощо.

Окрім цього, у психолого-педагогічній літературі зазвичай підкреслюється, що для формування інтересу до психології (особливо у ситуації вибору професій типу «Людина – Людина») необхідно максимально пов'язувати матеріал психологічного змісту зі специфікою майбутньої практичної діяльності. При цьому ігнорується широкий спектр пізнавальних інтересів, які, на перший погляд, лежать поза сферою професійних мотивів. Проте, маючи досить суттєве значення для особистісного розвитку у юнацькому віці, вони можуть сприяти розвитку інтересу до психологічних знань. Адже на них можна спиратися, розробляючи матеріал для лекцій, бесід, дискусій, рольових ігор тощо. Отже, основною проблемою сьогодення можна вважати розроблення методичних основ активізації зацікавлення старшокласників психологією на основі вже існуючої у них системи пізнавальних інтересів із урахуванням суттєвих взаємозв'язків між ними.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Осередком активності особистості є її потреби

та мотиви, пов'язані з їх задоволенням. У вітчизняній психолого-педагогічній літературі мотиваційна сфера особистості розглядається як складне утворення, ієрархізована динамічна система, у якій потреби, мотиви і цілі є певним чином підпорядковані, взаємообумовлені та взаємопов'язані [1; 5; 8].

Особливе місце у цій системі займають інтереси. Саме завдяки їм реалізується вибіркоче ставлення особистості до об'єкта пізнання. Це можливо внаслідок суттєвих характеристик цього мотиваційного утворення: його життєвого значення та емоційної привабливості. Пізнавальні інтереси, таким чином, є не лише спонуками особистості до діяльності, а й важливою умовою її саморозвитку та самовдосконалення. Адже саме вони забезпечують перехід від цікавості, обумовленої новизною предмета чи явища, до допитливості, а від неї – до заглиблення у сутність явища і, зрештою, до розв'язання проблеми.

Аналізуючи взаємозв'язок між потребами особистості та інтересом у пізнавальній сфері, В. А. Семиченко вирізняє кілька його рівнів. Перший рівень характеризується швидше потребою у враженнях від нових стимулів, фактів. Зрозуміло, що такі учні переважно зорієнтовані на отримання цікавої та захоплюючої інформації, яка може стимулювати позитивні емоції і після їх переживання втрачає свою значущість. Зрозуміло, що інтереси, які при цьому виникають, характеризуються поверховістю та короткочасністю і їх, вочевидь, не можна вважати серйозним підґрунтям для цілеспрямованого подальшого професійного вибору. Другий рівень передбачає наявність сформованої потреби у знаннях і реалізується у схильності до вивчення об'єкту пізнання, читання відповідної літератури, перегляду телепрограм чи самостійного пошуку певної інформації. При цьому старшокласники часто недостатньо пов'язують нові знання з власними професійними життєвими планами, оскільки пізнання набуває ознак самоцілі. Школярі зазвичай досягають при цьому розширення власної ерудиції, систематизують і впорядковують отриману інформацію, не переводячи її у практичний план життєдіяльності. Пізнавальний інтерес, таким чином, слугує процесу саморозвитку, який є значущим на етапі особистісного розвитку у ранній юності. Лише на найвищому рівні пізнавальна потреба здатна реалізуватися у цілеспрямованій діяльності особистості. Отримані знання можуть стати засобами перетворення навколишнього світу та самої особистості у процесі виконання професійних обов'язків. Але при цьому пізнавальні інтереси мають базуватися на глибокому усвідомленні суті явища, яке підлягає пізнанню та

його включенні у контекст конкретної практичної діяльності школярів, яка дозволила б і вирізнити його значущість, і пережити позитивні емоції від процесу вдалого застосування отриманих знань у різноманітних життєвих ситуаціях [8].

Проблема пізнавального інтересу розглядається широко і всебічно у вітчизняній літературі. Вивченню його сутності присвячені роботи Б. Г. Ананьєва, В. Г. Асєєва, В. І. Ковальова. Питання розвитку пізнавальних інтересів у процесі навчання шкільної молоді та студентства досліджували М. І. Алексєєва, А. К. Маркова, Г. І. Щукіна, В. М. Вергасов, Є. П. Ільїн, О. В. Малихін, І. Г. Павленко.

У сучасній психолого-педагогічній літературі окреслюються такі основні шляхи розвитку мотивації. Перший шлях згідно з дослідженнями В. Г. Асєєва, А. К. Маркової та ін. полягає у прямому впливі викладача на мотиваційну сферу учнів за рахунок спеціально організованих бесід, лекцій, пояснень тощо [1; 5]. При цьому молоді пропонуються для використання готові мотиви поведінки, інтереси, які вони мають потім реалізовувати на практиці. Цей вплив може втілюватися у формі лекцій і бесід, які пояснюють зміст психологічних функцій та особливостей їх реалізації у подальшій діяльності. Значення таких педагогічних впливів не можна абсолютизувати, оскільки при цьому спричиняється вплив переважно на когнітивну сферу школярів, залишаючи поза увагою сферу безпосередніх практичних зусиль. У результаті можемо спостерігати прояви в учнів так званих «знаних» мотивів, які, проте, відіграють незначну роль.

Тому з точки зору теорії мотивації навчання дітей і дорослих, його треба органічно поєднувати з методами та прийомами, що забезпечують включення підлітків і старшокласників у такі різновиди спеціально організованої навчально-виховної діяльності, які б створювали умови для формування мотивації самопізнання на основі інтересу до психологічних знань і подальшого саморозвитку у контексті професійного самовизначення [9; 12]. Значну роль при цьому відіграє інтерактивне навчання, що базується на взаємодії у процесі пізнання і є потужним засобом активізації пізнавальних інтересів молоді. Воно передбачає, що у діяльності викладача центральне місце займає не окремий індивід, а група взаємодіючих особистостей, які стимулюють і активізують мисленнєву діяльність один одного. Особливо важливими при цьому є феномени змагання, суперництва тощо. Це – модель спілкування особистостей у реальній спільній творчій діяльності, спрямованій на розв'язання завдань пошукового, проблемного характеру.

Сьогодні у практиці школи цей шлях може реалізуватися у вигляді ділових і рольових ігор, дискусій, конференцій, тренінгів тощо [1; 2; 3; 8]. Для учнів, зокрема, корисними можуть стати рольові ігри у формі гри-змагання (як найкраще продемонструвати певну психологічну якість та її застосування), гри-інсценування (інсценувати певну ситуацію, наприклад, допомоги товаришам у розв'язанні конфлікту) тощо. Для старшокласників доцільними також можуть бути ділові ігри, у яких максимально наближено до реальності відображаються суттєві ознаки професійної діяльності (наприклад, ситуація мікроривкладання чи проведення виховної бесіди з невстигаючим учнем у разі орієнтації на педагогічну працю). Такі форми спричиняють потужний вплив водночас на свідомість особистості, її емоційну та практичну сферу, сприяючи формуванню дієвих мотивів освоєння психологічних знань.

Тому особливої уваги заслуговує така оптимальна організація навчального процесу, у якій можна було б добитися розвитку інтересу до певної галузі знань, використовуючи складну цілісну структуру пізнавальної мотивації особистості. Передусім це стосується формування інтересу до психологічних знань у школярів як запоруки їх подальшої успішної професіоналізації. Вплітаючи у контекст інтерактивного навчання проблеми і питання до старшокласників на перетині суттєвих для них інтересів, можна надати відчутного поштовху до активізації пізнавальних спонукань саме до сфери психологічних знань. Таким чином, наша увага була скерована саме на змістовну складову навчальних завдань для школярів із метою посилення їх інтересу до психології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для забезпечення досягнення вищевказаних цілей було застосовано методіку, запропоновану В. Хеннігом [5, с. 405–444]. Її зміст базується на таких теоретичних засадах:

Пізнавальні інтереси до різних галузей знань взаємопов'язані і взаємозалежні.

Реалізація особистістю певного інтересу є результатом взаємозв'язків різних пізнавальних інтересів.

Розвиток певного інтересу зазвичай супроводжується змінами в усій структурі пізнавальних спонукань.

Методика дослідження складається із 136 тверджень, кожне з яких відображає поєднання інтересів, які належать до різних галузей. Наприклад, у виразі «Моральні проблеми у медицині та в інших областях біології» поєднано інтереси до етики та біології, а «Формування характеру і волі за допомогою спорту» – до психології та спортивної діяльності.

Досліджуваним старшокласникам пропону-

валося вибрати серед цих поєднань ті, якими вони хотіли б займатися на практиці. Отримані дані дозволяють визначити низку особливостей пізнавальних інтересів учнів. Це, насамперед, діапазон інтересів, тобто кількість областей предметів, на які орієнтовані інтереси особистості. Окрім цього, методика передбачає визначення також широту зв'язків одного інтересу з певною кількістю інших інтересів. Структурна позиція інтересів відображає їх центральне чи периферійне розміщення у складному взаємозв'язку пізнавальних спонукань.

До експериментального дослідження було залучено 200 старшокласників декількох шкіл м. Полтави віком 16–17 років. Отримані результати дозволяють виявити деякі суттєві характеристики структури інтересів шкільної молоді:

- структура інтересів характеризується значною широтою, тобто у переліку обраних старшокласниками інтересів представлено практично всі їх галузі;

- вдалося виявити певний статус інтересу до психологічних знань школярів у структурі пізнавальних спонукань. Він не займає чільної позиції, але посідає достатньо значуще місце серед інших інтересів молоді і становить 22 % від загальної кількості вибірок.

Для всього загалу опитаних старшокласників найсуттєвішими виявилися взаємозв'язки інтересу до психології з такими галузями, як політика (16 % серед опитаних), спорт (15 %) і подорожі (19 %). Учнів цікавить роль особистості в історії та політичних подіях і психологічні передумови суспільних явищ, значним є також зацікавлення особливостями життя людей на різних континентах та у різних країнах. Тому їх приваблюють етнопсихологічні дослідження, а також можливості подорожувати з метою вивчення побуту, ментальності і психологічних особливостей представників різних націй і спільнот. Особливий інтерес учні проявляють до тверджень, що відображають поєднання психології та спорту (зацікавленість розвитком взаєморозуміння між людьми у командних видах спорту, можливостями самовдосконалення та саморегуляції у спортивній діяльності). Такі поєднання інтересів молоді, безумовно, можуть бути питаннями для обговорення на заняттях із психології, спеціально організованих лекціях чи бесідах.

Окрім цього, вдалося також виявити деякі суттєві відмінності у зв'язках інтересу до психології з іншими пізнавальними інтересами юнаків і дівчат.

Так, у юнаків було виявлено суттєвий інтерес до поєднання психологічних і технічних знань (питань про технічні засоби вимірювання психічних властивостей, організацію пізнавальної

діяльності учнів і дорослих за допомогою сучасних технічних засобів тощо). Тому для активізації інтересу до психологічних знань варто розглядати з юнаками проблеми психологічних характеристик діяльності у системах «Людина – Машина» (наприклад, обговорюючи психологічні проблеми роботи школярів і дорослих із комп'ютером) Окрім цього, для сучасних юнаків важливим виявився взаємозв'язок інтересу до психології з політикою. Як засвідчили результати опитування, їх цікавлять психологічні передумови виникнення суспільних процесів та явищ, особливості особистості видатних політичних діячів. Такі питання можуть розглядатися у ході спеціально організованих виховних заходів (тренінгів, рольових ігор, бесід тощо), підсилюючи загальний інтерес до психологічних знань.

Для дівчат суттєвим виявився взаємозв'язок інтересу до психології та моралі. Їх цікавить, передусім, етичний аспект застосування виховних впливів на особистість, взаємин учителя зі школярами та професійним середовищем тощо. Підвищити їх інтерес до психологічних знань можуть завдання, які передбачають аналіз вчинків людей з огляду на їхню відповідність моральним нормам поведінки. Окрім цього, дівчат набагато виразніше, ніж юнаків, приваблює аналіз поведінки літературних героїв, їх переживань і характерологічних особливостей. Дівчатам також притаманне поєднання інтересу до психології та кінематографу, оскільки їм імпонує можливість ідентифікації з персонажем фільму і на основі цього – вирішення його психологічних якостей.

Варто зазначити, що розгляд вищевказаних проблем можливий у ході застосування широкого спектру інтерактивних засобів навчання школярів з урахуванням специфіки тематики навчального матеріалу та дидактичних цілей викладача.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Аналіз проблеми свідчить про важливість застосування різноманітних методів педагогічного навчально-виховного впливу для формування такої пізнавальної мотивації старшокласників, яка забезпечує розвиток інтересу саме до психологічних знань і на основі цього – їхнє самопізнання та самовдосконалення на шляху професійного зростання. Навчальна діяльність із застосуванням інтерактивних методів дозволяє залучити учнів до взаємодії у розв'язанні значущих для них ситуацій, створює умови не лише для підвищення мисленевої активності кожного, а й сприяє формуванню орієнтації на досягнення колективного результату. При цьому треба зважати на те, що активізація пізнавальної мотивації у сфері психологічних знань може бути суттєво підвищена завдяки врахуванню інших, уже сформованих інтересів шкільної молоді, що забезпечує їх ефективну інтеріоризацію та надає їм особистісної значущості. Пошук таких важливих взаємозв'язків між суттєвими для старшокласників інтересами та їх використання у навчальному процесі є надійною запорукою розвитку дієвої пізнавальної мотивації у сфері психологічних знань, що є основою для подальшого цілеспрямованого саморозвитку особистості.

Список використаних джерел

1. Асеев, В. Г. Мотивация поведения и формирование личности / В. Г. Асеев. – Москва : Мысль, 1976. – 158 с.
2. Бадмаев, Б. Ц. Методика преподавания психологии / Борис Циренович Бадмаев. – Москва : Владос, 1999. – 304 с.
3. Балаев, А. А. Активные методы обучения / А. А. Балаев. – Москва : Профиздат, 1996 – 96 с.
4. Герасимова, В. С. Методика преподавания психологии / В. С. Герасимова. – Москва : Ось – 89, 2007. – 144 с.
5. Ильин, Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2003. – 512 с.
6. Малихин, О. В. Методика викладання у вищій школі / О. В. Малихин, І. Г. Павленко, О. О. Лаврентьева, Г. І. Матукова. – Київ : КНТ, 2014. – 262 с.
7. Пометун, О. Інтерактивні методики та система навчання / Олена Пометун. – Київ : Шкільний світ, 2007. – 112 с. (Б – ка «Шк. світу»).
8. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека / Валентина Анатольевна Семиченко. – Київ : Милениум, 2004. – 521 с.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 03.05.2016

Калужная Ю. И. Методические основы развития познавательного интереса к психологии у старшеклассников.

А *Рассматривается проблема целенаправленного развития познавательного интереса к психологии у старшеклассников в контексте их личностного самопознания, саморазвития и выбора будущей профессии. Анализируются результаты эмпирического исследования структуры интересов учащейся молодежи и указываются методические средства развития стремления к усвоению психологических знаний в старшем школьном возрасте.*

Ключевые слова: личность, потребности, мотивация, познавательный интерес, структура интересов, методические средства развития интереса, активные методы обучения.

Kaliuzhna Yu. I. Methodical principles of developing senior schoolchildren's interest in psychological knowledge.

S *The issues of the purposeful development of cognitive interest in psychology in senior schoolchildren taking into account their personal self-actualization, self-help and future occupational choice are considered in the given article. The results of the empirical studies of the senior schoolchildren's interest structure are analyzed as well as the methods of the development of their aspiration for psychological knowledge acquisition are outlined.*

Key words: personality, needs, motivation, cognitive interest, interest structure, methods of interest development, active teaching methods.